

RÖVID ÉS SZELEKTÍV VÁLASZOK A SZERKESZTŐK SZÖVEGTANNAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEIRE

KONTRA MIKLÓS

Mentegetőzve kezdem: nem vagyok szövegtanos, így ha akarnám se tudnám megválaszolni a kérdezők összes kérdését. Egy-két gondolatot azért megkockáztatok azzal kapcsolatban, amit az utóbbi 10–12 évben, de főleg 1985 óta kutattam, nem egyedül, hanem számos kitűnő munkatársammal egyetemben.

(1) Szimptomatikusként tartom az első kérdésnek ezt a részét: „Ha szükségesnek tartja különféle médiumú (hangzó, írott, nyomtatott stb.) verbális szövegek megkülönböztetését, kérjük, válaszoljon e megkülönböztetésnek megfelelően.”

Őszintén szólva nem tudok elképzelni magyar nyelvészti sem, aki ne tartaná szükségesnek. De a kérdezők kérdése is arra mutat, hogy elvileg elképzelhető: van, akinek egy lírai vers és egy Szepesi közvetítette futballmeccs is egyaránt „szöveg”, és nem tartja égbekiáltóan fontosnak a kétféle szöveg megkülönböztetését. Ezt az özőnvíz előtti nézetet csak azzal tudnám magyarázni, hogy valaki épp most esett át „a mondatnál nagyobb egységek is léteznek” eufóriát okozó élményén.

A szerkesztők kérdéseiből — talán tévesen — azt vélem kiérezni, hogy ők elsősorban írott szövegek vizsgálatát tartják fontosnak. Talán azért, mert főleg azokkal foglalkoztak eddig. Mindenesetre — ha jól olvasom — hét kérdésük zömmel az írott szövegek vizsgálatára koncentrálódik.

A szövegek jelentős része azonban sosem íródik le, „csupán” elmondódik. Ezeknek a vizsgálata sokkal nehezebb és lényegesen több vesződséggel jár, mint az írott szövegeké. Először is rögzíteni kell őket, magnetofonnal vagy videóval. Utána le kell jegyezni őket, lehetőleg úgy, hogy a transzkriptből hitelesen lehessen rekonstruálni az elhangzott szöveget. És csak ezután jöhet az elemzés. (Ma már persze az írott korpuszok vizsgálata is számítógépes rögzítést és kódolást kíván meg jobb helyeken, de ez még mindig nagyságrenddel olcsóbb és könnyebb, mint a beszélt szövegek elemzésre való előkészítése.)

A magyarországi nyelvészet egyik nagy elmaradása abban mutatkozik meg, hogy 1991-ben is két kézen megszámlálhatók azok a kollégáink, akik valaha is dolgoztak magnetofonnal. Nem arra gondolok, hogy kézbe vett valaki egy magnót. Ezt többen is „elkövethették”. De: a *Magyar nyelvjárások atlaszának* ellenőrző gyűjtésekor készített számos szövegfelvételt sosem elemezte senki. A szalagok zöme mára elporladt... Van olyan dialektológusunk, aki sok szöveget felvett, ezeket elemezte is, de a szövegkonstituálás szempontjából lényeges hiányos mondatokat, téves kezdéseket stb. eleve kizárta vizsgálatából. A mai napig senki nem vizsgálta meg például a szegedi *ö*-zés szinkrón állapotát. Senki nem vett föl magnetofonra szövegeket Szegeden például a Sárkányban, SZEAC-meccsen, Tápén a kocsmában, és sorolhatnám tovább. Per definitionem föl kell tételeznünk, hogy a szegedi *ö*-zés változik, valószínűleg bomlik. Szociolingvisztikai szempontból ez kincsesbánya lenne, de megfelelő terepmunka és

szöveglejegyzés híján semmit nem tudunk erről a változásról. Persze ugyanígy semmit nem tudunk például a debreceni intonációról sem.

A magyarországi nyelvészetben csak mostanában kezdődik az, ami máshol évtizedek óta tart: a magnetofon nyújtotta lehetőségek kiaknázása a nyelv vizsgálatában. Nálunk nincs LABOV típusú utcai nyelvészet, de egy-egy beszélőközösség nyelvhasználatának hiteles fölmérésére is alig vállalkozott néhány ember. Nincs senki, aki bírósági tárgyalások szövegeit elemezné. Nincs, aki egy családi ebédet felvett volna, s könyvet írt volna róla, mint DEBORACH TANNEN tette. A felsőöri nyelvcsere leíró s ettől világhírűvé lett GÁL ZSUZSÁT Magyarországon alig ismerik... Van százezer nyelv művelő cikk, de nincs egyetlen szalonképes elemzés akár egy félórányi parlamenti közvetítésről. Előfordul, hogy egy ifjú titán nekiveselkedik a magyar „pongyola beszéd” (casual speech) fonológiai leírásának — rádiószöveg meghallgatása közben cédulázott „adatok” alapján.

A másik oldalon van néhány pionír: RÉGER ZITA, HUSZÁR ÁGNES, KASSAI ILONA, NÉMETH T. ENKÓ, BARTHA CSILLA. Előttük a DEZSÉRY JUDIT — TERSTYÉNI TAMÁS páros, régebben PAP MÁRIA és PLÉH CSABA, még régebben FÓNAGY IVÁN és MAGDICS KLÁRA. Ami azonban nincs: szövegek, amiket e héroszok, na jó, pionírok — közöltek volna. Legjobb szövegközléseink még mindig a HAJDÚ MIHÁLY — KÁZMÉR MIKLÓS duónak és G. VARGA GYÖRGYnek köszönhetők.

(2) A kérdezők (3) kérdésére (az ön közelebbi kutatási területe) a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú (rövidítve BUSZI, vö. REMÉNYI: 1989.) kapcsán mondanék néhány dolgot.

A Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi kutatócsoportja abban a szerencsés helyzetben volt, hogy 1987-89-ben kétszázötven szociolingvisztikai interjút (vö. LABOV: 1988.) készíthetett szociológiailag értelmezhető fővárosi mintával, kitűnő magnetofonokkal. Az interjúk minimum félórányi párbeszéd szövegeket is tartalmaznak. Lejegyzésük és számítógépes rögzítésük a jövő kódéba vész, de ezzel együtt új dimenziókat adhat a hazai szövegtudomány számára.

Találomra néhány szempont, amelyek vizsgálata lehetővé válik — talán néhány éven belül:

(a) különféle beszédstílusok eltérése fonológiai szempontból, pl. az *l*-kiesés szempontjából, a lazítás (vö. SZENDE: 1990.) szemszögéből stb.;

(b) grammatika és intonáció összefüggései a magyarban: ezt a kérdést azóta lehet vizsgálni, amióta VARGA LÁSZLÓ (1988.) kidolgozta a magyar beszéd intonációjának lejegyzési rendszerét;

(c) egymást kevésbé ismerő, de egymás bizalmát bíró emberek (terepmunkásaink és adatközlőink) párbeszédeinek strukturális vizsgálata;

(d) kitüntetett nyelvi változók (főleg a stigmatizáltaké, vö. KONTRA—VÁRADI: 1991.) használata eltérő társadalmi háttérű beszélők szövegeiben;

(e) beszélt és írott szövegek grammatikai, lexikai különbségei (vö. WACHA: 1988.);

(f) folyamatban levő nyelvi változások leírása beszédkorpusz alapján, de országosan reprezentatív adatokhoz viszonyítva (vö. pl. KASSAI: 1991. és KONTRA: 1990b.)

A gazdag Angliában és Skandináviában a Survey of English Usage és a London—Lund Corpus létrehozása évtizedeket vett igénybe. Az írott és beszélt angol szövegek különbségeit elemző tanulmányokat csak az utóbbi öt-hat évben kezdték ontani a nyelvészek. Nehéz megjósolni, hogy a szegény Magyarországon — részben jobb,

nagyrészt rosszabb körülmények között — a felhalmozás, vagyis a korpuszpépítés meddig fog tartani. Az azonban bizonyos, hogy a BUSZI összefüggő szövegei a magyar beszélt szövegek vizsgálatához jó alapot nyújthatnak.

Irodalomjegyzék

- BALOGH Lajos és KONTRA Miklós (szerk.):
1990. *Élőnyelvi tanulmányok*. (Linguistica, Series A. 3.) Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- KASSAI Ilona:
1991. Hol tart a magyar magánhangzók időtartamának ingadozása? (Szociolingvisztikai próbainterjúk tanulságai). *Nyr.* 115.69—80.
- KONTRA Miklós (szerk.)
1988. *Beszélt nyelvi tanulmányok*. (Linguistica, Series A. 1.) Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
1990a. Budapesti élőnyelvi kutatások. *Magyar Tudomány*, 512—520.
1990b. Természetesen, hogy nem hiba — nyelvi változás? BALOGH és KONTRA (szerk.): 1990. 76—83.
- KONTRA Miklós és VÁRADI Tamás:
1991. Suksükölkő értelmiség: Nyelvhasználatunk néhány kérdése az iskolázottság tükrében, *Mozgó Világ*, 1991. február 61—70.
- LABOV, William:
1988. A nyelvi változás és változatok (egy kutatási program terepmunka-módszerei). *Szociológiai figyelő* IV. 4. 22—48.
- REMÉNYI Andrea Agnes:
1989. A Budapesti Szociolingvisztikai Interjú kódolási rendszeréről. *Hungarológiai Közlemények*, 21. 405—416.
- SZENDE Tamás:
1990. „Lazítási folyamatok” a köznyelvben. BALOGH és KONTRA (szerk.): 1990. 182—188.
- VARGA László:
1988. A gazdagréti kábeltelevízió műsorából válogatott anyag intonációs átírata. KONTRA (szerk.): 1988. 5—21.
- WACHA Imre:
1988. Élő nyelvi (spontán) szövegek megnyilatkozásainak (szintaktikai) vizsgálati szempontjaihoz (A gazdagréti kábeltelevízió élő nyelvi felvételei alapján). KONTRA (szerk.): 1988. 102—158.